

วิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ที่ปรากฏในผญาอีสาน analysis of ethics appears in the paya-isan

พระสมสิต ฐานุตตโร (ชาเสนา)^๑

ดร.เสรี ศรีงาม^๒

บทคัดย่อ

การศึกษวิเคราะห์หลักจริยศาสตร์ที่ปรากฏในผญาอีสาน ผู้วิจัยศึกษาในวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาความเป็นมาของผญาอีสาน (๒) เพื่อศึกษาหลักจริยศาสตร์ (๓) เพื่อวิเคราะห์ผญาอีสานตามหลักจริยศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า

ผญา เป็นคำพูดที่สั้นหรือยาว มีความหมายในตัวเอง โดยปราชญ์ชาวอีสานแต่โบราณนิยมนำมากล่าวในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เป็นข้อคิด คติเตือนใจ ตลอดจนแง่คิดในทัศนะของวิถีชีวิตชาวอีสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ผญาแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๔ ประเภท คือ ผญาภาสิต ผญาปริศนา ผญาเกี่ยวพาหรือผญาเครือ และผญาอวยพร จริยศาสตร์ เป็นศาสตร์ว่าด้วยความประพฤติ หรือศาสตร์แห่งความประพฤติ พุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมซึ่งท่านผู้รู้มีพระพุทเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้นท่ามกลางและระดับสูง พุทธจริยศาสตร์เมื่อวิเคราะห์แล้วทำให้เห็นว่าหลักผญาอีสานมีความสอดคล้องและสามารถสอดแทรกเข้าในพุทธจริยศาสตร์ ๓ ระดับคืออันมีศีล ๕ หรือเบญจศีล คู่กับเบญจธรรม เป็นเบื้องต้น กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นชั้นกลาง และมรรคมีองค์ ๘ เป็นระดับสูงสุด

คำสำคัญ : ผญาอีสาน, จริยศาสตร์

Abstract

An analysis of the ethics that appears in the Isan. The researcher studied 3 purposes: (1) to study the history of Phra Isan; (2) to study ethics; (3) to analyze Phra Isan according to the principles of ethics. The study indicated that

The phrase is short or long. Meaningful in yourself. The ancient wisdom of the Isan people brought to speak on various occasions as a reminder, as well as thought, in the view of the Isan lifestyle is unique local. There are four major types of Buddhism, namely Buddhism, Buddhism, Buddhism, Buddhism, Buddhism. Or science of conduct Buddhist ethics is a moral principle that you know, the Buddha has placed. To standardize the conduct of human beings from the basic basics. Amidst and high When

^๑นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

^๒อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

analyzing, we can see that Isan principles are consistent and can be accommodated in three levels of Buddhist ethics, namely, the five precepts or the five virtues. The first 10 charities are the middle class and the third is the highest level.

Keywords : paya-isan, Ethics

๑. บทนำ

ผญา เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองเป็นภาษาอีสานเรียนรู้กันมาในรูปแบบมุขปาฐะ คือบอกเล่าต่อ ๆ กันมา สันนิฐานว่าต้นกำเนิดที่พระราชวังหลวงพระบางสมัยเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว^๑ผญาอาจจะไม่แพร่หลายหรือเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเพราะเป็นภาษาถิ่นการร้อยเรียงผญาของนักปราชญ์อีสานนั้น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวโดยมีจุดมุ่งหมายอย่างเช่น ผญาภาษิตคำสอน หากอ่านหรือฟังการบอกเล่าโดยไม่ได้ให้ความหมายกำกับไว้ด้วยจะสามารถรู้ได้เลยว่าผญาแต่ละบทนั้นต้องการสื่อความหมายอะไร เช่น อยากกินข้าวให้ปลูกใส่ทะลานหิน อยากเป็นคนมีศีลให้ฆ่าพ่อตีแม่ อยากมีคนมาแหวให้ฆ่าหมูเดียวกัน อยากขึ้นสวรรค์ให้แก้ขึ้นเข้าวัด^๒ แปลเป็นภาษาไทยว่า ถ้าอยากมีข้าวกินให้ปลูกข้าวใส่ทะลานหิน ถ้าอยากเป็นคนมีศีลให้ฆ่าพ่อตีแม่ ถ้าอยากให้มีผู้แหวเยียมให้ฆ่าเพื่อสนิท ถ้าอยากขึ้นสวรรค์ให้แก้ผ้าขึ้นหรือผ้าถุงเดินเข้าวัดอย่างนี้เป็นต้นผญาบทนี้แปลความหมายได้ครอบคลุมทั้ง ทาน ศีล ภาวนา ตามหลักคำสอนสำหรับคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนของพระพุทธศาสนาที่มีคุณธรรม จริยธรรมในการดำเนินชีวิตแนวทางความประพฤติที่เหมาะสม กิริยาที่ควรประพฤติให้ดั่งงามตามหลักจริยศาสตร์

จริยศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่กล่าวถึงความประพฤติของมนุษย์อย่างไรดี ใดๆ อย่างไรถูก หรือผิดอันเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติทั้งที่เป็นมาตรฐานและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติส่งเสริมให้ประพฤติในหลักศีลธรรมให้มีความเมตตากรุณา ความรัก ความสามัคคี ขยันหมั่นเพียร ความอดทน การสร้างประโยชน์ร่วมกัน ความเป็นพี่เป็นน้อง (ภราดรภาพ) คือความดีที่เป็นเนื้อแท้ที่อยู่ในตัวเอง^๓ดังที่คานท์กล่าวว่า จริยศาสตร์ คือ ความนึกในจริยธรรมหรือความสำนึกถึงความผูกพันทางศีลธรรมอันชวนให้มนุษย์ประพฤติชอบต่อกัน^๔ตามกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ชีวิตที่ยึดถือเสรีภาพของแต่ละคนเป็นโดยไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จะเป็นชีวิตที่ดีได้อย่างไร ลักษณะหนึ่งของจริยธรรมคือเป็นแนวทางให้มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น^๕ โดยมีหลักความประพฤติหลักการดำเนินชีวิตตามกฎเกณฑ์ให้เป็นความประพฤติอันประเสริฐหรือการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ^๖ ปราชญ์โบราณ

^๑ สวิง บุญเจิม, **ผญา ตำรากรมค้อสถาน ๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๑.

^๒ สำลี รักสุทธี, **ผญา**, (กรุงเทพมหานคร : ธนธการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๑.

^๓ บุญมี แทนแก้ว (ผศ.), **จริยศาสตร์ ETHICS**, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

^๔ ดาวดาว กิรติกานนท์, **จริยศาสตร์ ETHICS**, (กรุงเทพ : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๕๓), หน้า ๙๗.

^๕ พินิจ รันตกุล, **ปรัชญาชีวิต มอง-ปอล ชาร์ตร์**, (กรุงเทพ : สามัญชน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๓.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗.

อีสานได้สั่งสอนอนุชนให้มีหลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิตที่ดี มีศีลธรรม จริยธรรมหรือตามทฤษฎีจริยศาสตร์ในรูปแบบของผญาอีสาน หากรู้ความหมายผญาแต่ละบท จะทำให้ผู้อ่านมีความเข้าใจและซาบซึ้งในความหมายก็จะทำให้เกิดความรู้สึกรสใจและนำไปเผยแพร่ นอกจากนั้นผู้อ่านจะเข้าใจสังคมอีสานมากยิ่งขึ้นในส่วนที่เป็นวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธที่มีอิทธิพลต่อคนในชุมชนและสังคมไทยเป็นอย่างดี ด้วยการที่ผู้วิจัยกำหนดมาในถิ่นของผญาจึงได้คุ้นเคยกับผญาอีสานมาตั้งแต่เล็กจนโต ผญาอีสานบางบทมีความหมายลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าผญาอีสานควรจะต้องศึกษาให้ถ่องแท้เพราะมีความสำคัญในการดำรงชีวิตเคียงคู่อยู่กับคนอีสานมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้นการวิเคราะห์หลัก จริยศาสตร์ที่ปรากฏในผญาอีสาน จึงควรค่าต่อการศึกษาเพื่อจะได้ประจักษ์แจ้งในทฤษฎีจริยศาสตร์ที่สอดแทรกในผญาอีสาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นต่อไป

๒. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาความเป็นมาของผญาอีสาน
๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธจริยศาสตร์
๓. เพื่อวิเคราะห์ผญาอีสานตามหลักพุทธจริยศาสตร์

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร มีวิธีการดำเนินวิจัยดังนี้

๑. ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ ตำราผญาอีสานที่รวบรวมเรียบเรียงโดยสำลี รักสุทธี, สวิง บุญเจิม, ผศ.สุระ อุณวงศ์, บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล

๒. ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทางวิชาการ และบทวิเคราะห์ของนักวิชาการเกี่ยวกับผญาอีสาน รวมถึงเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง

๓. สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการที่มีความรู้เรื่องผญาอีสาน

๔. จัดกระทำข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ แบ่งประเภท วิเคราะห์ อธิบายศัพท์ที่เป็นภาษาท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจง่าย และตามวัตถุประสงค์

๕. วิเคราะห์ และเรียบเรียง ตามวัตถุประสงค์

๖. สรุปผลการศึกษาวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะ

๗. นำเสนอผลการวิจัยโดยการวิเคราะห์พรรณนา

๔. ผลการศึกษา

๑. ผญา เป็นคำพูดที่สั้นหรือยาว มีความหมายในตัวเอง โดยปราชญ์ชาวอีสานแต่โบราณนิยมนำมากล่าวในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้เป็นข้อคิด คติเตือนใจ ตลอดจนแง่คิดในทัศนะของวิถีชีวิตชาวอีสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ซึ่งในภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทยจะไม่นิยมนำผญาอีสานมากล่าวพูดกัน จึงเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษอีสานได้ถ่ายทอดแก่อนุชนมาเป็นเวลาที่ยาวนาน เนื่องจากว่าเป็นคำพูดที่แฝงไว้ด้วยปรีชาธรรมที่ทำให้ผู้ฟังประทับใจและสามารถที่จะนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองได้ว่าผญา ในภาษาอีสานตรงกับว่า ปัญญา ในภาษาบาลี และคำว่า

ปรัชญา ในภาษาสันสกฤต และผลมีความหมายว่า ปัญญา ความรอบรู้ ไหวพริบ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่องในการร้อยเรียงภาษาให้สละสลวย มีสุภาพจิต แผงปรีศนาคติธรรมคำสอน ในรูปแบบเอกลักษณ์ของภาษาอีสานเองประเภทของผลญาณอีสานนั้น อาจจะแบ่งได้ประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๔ ประเภท คือ ญาณภาสิต ญาณปรีศนา ญาณเกี่ยวพาหรือญาณเครือ และญาณอวยพร

๒. พุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นหลักเกณฑ์ทางจริยธรรมซึ่งท่านผู้รู้มีพระพุทเจ้าเป็นต้นได้ทรงวางไว้ เพื่อเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้น ท่ามกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด จริยศาสตร์ (Ethics) เป็นภาษาสันสกฤต (จริย+ศาสตร์) แปลตามตัวอักษรว่า ศาสตร์ว่าด้วยความประพฤติ หรือศาสตร์แห่งความประพฤติ จริยศาสตร์ตรงกับภาษาลาตินว่า อีธอส (Ethos) ซึ่งหมายถึงอุปนิสัย หรือของการประพฤติ หรือการกระทำของมนุษย์ บางทีก็เรียกว่า จริยธรรม (Moral) หรือหลักจริยธรรม ตรงกับภาษาลาตินว่า มอเรส (Mores) ซึ่งหมายถึงระเบียบแบบแผนหรือข้อปฏิบัติ จริยศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งของคุณวิทยา (Axiology) หรือทฤษฎีคุณค่า (Theory of values) ซึ่งประกอบด้วยอีก ๒ สาขาย่อยคือตรรกศาสตร์ (Logic) และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ศาสตร์ทั้ง ๓ นี้เป็นศาสตร์แห่งการแสวงหาคูณค่าอันเป็นคุณค่าพื้นฐานของมนุษย์ ๓ ประการด้วยกัน คือ ความดี (Good) ความจริง (Truth) และความงาม (Beauty) ตามลำดับจริยศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการตัดสินว่าอะไรคือความดี ความชั่วอะไรควรทำไม่ควรทำ

๓. พุทธจริยศาสตร์กับผลญาณอีสาน พุทธจริยศาสตร์เมื่อวิเคราะห์แล้วทำให้เห็นว่าหลักผลญาณอีสานมีความสอดคล้องและสามารถสงเคราะห์เข้าในพุทธจริยศาสตร์ ๓ ระดับคืออันมี ศิล ๕ หรือเบญจศีล คู่กับเบญจธรรม เป็นเบื้องต้น กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นชั้นกลาง และมรรคมีองค์ ๘ เป็นระดับสูงสุด

๕. บทสรุป

ผลญา เป็นข้อคิด คติเตือนใจ ตลอดจนแง่คิดในทัศนะของวิถีชีวิตชาวอีสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ซึ่งในภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทยจะไม่นิยมนำผลญาณอีสานมากล่าวพูดกัน จึงเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษอีสานได้ถ่ายทอดแก่นุชนมาเป็นเวลาที่ยาวนาน เนื่องจากว่าเป็นคำพูดที่แฝงไว้ด้วยปรีศนาธรรมที่ทำให้ผู้ฟังประทับใจและสามารถที่จะนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองได้ว่าผลญา ในภาษาอีสานตรงกับว่า ปัญญา ในภาษาบาลี และคำว่า ปรัชญา ในภาษาสันสกฤต และผลมีความหมายว่า ปัญญา ความรอบรู้ ไหวพริบ สติปัญญา ความเฉลียวฉลาดปราดเปรื่องในการร้อยเรียงภาษาให้สละสลวย มีสุภาพจิต แผงปรีศนาคติธรรมคำสอน ในรูปแบบเอกลักษณ์ของภาษาอีสานเองประเภทของผลญาณอีสานนั้น อาจจะแบ่งได้ประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๔ ประเภท คือ ญาณภาสิต ญาณปรีศนา ญาณเกี่ยวพาหรือญาณเครือ และญาณอวยพร พุทธจริยศาสตร์กับผลญาณอีสาน พุทธจริยศาสตร์มีความสอดคล้องและสามารถสงเคราะห์เข้าในพุทธจริยศาสตร์ ๓ ระดับคืออันมี ศิล ๕ หรือเบญจศีล คู่กับเบญจธรรม เป็นเบื้องต้น กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นชั้นกลาง และมรรคมีองค์ ๘ เป็นระดับสูงสุด

๖. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ผลญาณอีสานตามทฤษฎีอภิปรัชญาตะวันตกและตะวันออก
๒. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ผลญาณอีสานในตามทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ตะวันตกและตะวันออก
๓. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์ผลญาณอีสานกับแนวคิดสมัยใหม่

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ดาดาว กิรติگانนท์. **จริยศาสตร์ ETHICS**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๕๓.
- บุญมี แทนแก้ว (ผศ.). **จริยศาสตร์ ETHICS**. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐.
- พินิจ รันตกุล. **ปรัชญาชีวิต ฌอง-ปอล ซาทร์**. กรุงเทพฯ : สามัญชน, ๒๕๕๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สวิง บุญเจิม. **ผลญา ตำรามรดกอีสาน ๓**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำลี รักสุทธี, **ผลญา**. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๐.